

ข้อมูลชุมชนตำบลแม่ทา อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่

1. ประวัติความเป็นมาของชุมชน

ชุมชนในตำบลแม่ทาเป็นชุมชนเก่าแก่มากกว่า 300 ปี จากประวัติศาสตร์ของชุมชนสันนิษฐานว่าผู้ก่อตั้งชุมชนในระยะเริ่มแรกเป็นผู้คนที่อพยพหนีสงครามระหว่างไทยและพม่า และหลังจากนั้นก็มีชนเผ่าต่าง ๆ อพยพเข้ามาอยู่อาศัยเพิ่มเติมในราวปี พ.ศ. 2333 อาทิ ชนเผ่าลัวะขุนคองอพยพมาจากเมืองเชียงใหม่ เนื่องจากหนีภัยสงคราม ชนเผ่าเชียงแสนอพยพมาจากตอนเหนือของเชียงรายเนื่องจากภัยแล้ง นอกจากนี้ยังมีชนเผ่าละกอน (ลำปาง) และขมุ (เขมร) เป็นกลุ่มที่เข้ามาช่วงหลังสุดเพื่อรับจ้าง

ในช่วงที่เปิดให้มีการสัมปทานไม้บริเวณป่าขุนน้ำแม่ทาดังแต่ก่อตั้งชุมชนแม่ทาได้เผชิญกับสภาวะของความยากแค้นจากการที่ทรัพยากรป่าไม้โดยรอบชุมชนถูกทำลายลงอย่างต่อเนื่อง(ตั้งแต่ปีพ.ศ.2400เป็นต้นมา) จากนั้นชุมชนได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้ผลกระทบและสร้างแนวทางการแก้ปัญหาทั้งเรื่องการจัดการทรัพยากรและวิถีชีวิตตั้งแต่ปี พ.ศ. 2536 จนปัจจุบันแม่ทาได้กลายเป็นชุมชนต้นแบบที่สำคัญในด้านการจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า โดยชุมชน การรวมกลุ่มอาชีพ และการทำเกษตรกรรมยั่งยืน แกนนำของชุมชนแม่ทาหลาย ๆ ท่านถือเป็นแกนนำขับเคลื่อนนโยบายหลาย ๆ ด้านของประเทศ เช่น พระราชบัญญัติป่าชุมชน, นโยบายเรื่องการจัดการลุ่มน้ำ และเกษตรยั่งยืน

ปัจจุบันการสร้างรูปธรรมการจัดการทรัพยากรของแม่ทาได้เริ่มขยายสู่ตำบลข้างเคียงผ่านการดำเนินงานของเครือข่ายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำทาตอนบนภายใต้การสนับสนุนกระบวนการอย่างแข็งขันขององค์การบริหารส่วนตำบลนอกจากนี้กระบวนการเรียนรู้อย่างไม่หยุดนิ่งขององค์กรต่างๆ ภายในชุมชนแม่ทาเองนำไปสู่การก่อเกิดสถาบันการเรียนรู้ด้านการจัดการทรัพยากรและเกษตรกรรมยั่งยืนที่ตั้งขึ้นโดยชุมชนเพื่อเชื่อมโยงยุทธศาสตร์และแนวทางการทำงานให้เป็นองค์รวมและมีความยั่งยืนมากขึ้น

2. ข้อมูลกายภาพ/บริบทพื้นที่

ตำบลแม่ทามีขอบเขตการปกครองครอบคลุม 7 หมู่บ้าน คือ หมู่ 1 บ้านท่าม่อน หมู่ 2 บ้านท่าข้าม หมู่ 3 บ้านค้อกลาง หมู่ 4 บ้านห้วยทราย หมู่ 5 บ้านป่าหน่อ หมู่ 6 บ้านทาตอนชัย และหมู่ 7 บ้านใหม่ตอนชัย อยู่ในพื้นที่อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 74,208 ไร่ หรือประมาณ 128.3 ตารางกิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	ตำบลทาเหนือ อำเภอแม่ออน และ ตำบลออนใต้ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่
ทิศใต้	ติดต่อกับ	ตำบลทาปลาตึก อำเภอแม่ทา และตำบลมะเขือแจ้ อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	ตำบลทุ่งกว่า อำเภอเมืองปาน และตำบลบ้านคำ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	ตำบลบ้านธิ อำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน

พื้นที่ประมาณ 71 เปอร์เซ็นต์ (52,733 ไร่) ของตำบลมีสภาพเป็นภูเขาที่มีความสูงจากระดับน้ำทะเลระหว่าง 500-1,200 เมตร ประกอบด้วยป่า 3 ประเภทคือ ป่าดิบแล้ง เต็งรัง และป่าเบญจพรรณ ที่มีไม้สักและไผ่หลายชนิดขึ้นปะปน พื้นที่ป่าชุมชนที่เป็นป่าใช้สอยอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าขุนแม่ทา ส่วนพื้นที่ป่าชุมชนอนุรักษ์บางส่วนอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติแม่ตะไคร้

พื้นที่ราบเพื่อทำการเกษตรมีน้อย โดยทั้งตำบลมีพื้นที่เพื่ออยู่อาศัยและทำเกษตรกรรมเพียง 29 เปอร์เซ็นต์ (21,475 ไร่) เฉลี่ยครัวเรือนละ 3 ไร่ พื้นที่ทำการเกษตรแบ่งเป็นพื้นที่มีเอกสารสิทธิ์ชัดเจน และพื้นที่ทำกินในเขตป่า ซึ่งยังต้องมีกระบวนการพิสูจน์สิทธิ์

ลำห้วยสำคัญที่ไหลพาดผ่านตำบลแม่ทาและหล่อเลี้ยงชุมชนมาเนิ่นนาน คือ ลำน้ำแม่ทา โดยมีลำน้ำสาขาที่สำคัญ คือ ห้วยแม่บอน, ห้วยน้ำซุ่น, ห้วยแม่ปังกา และห้วยแม่เลาะ ลำน้ำแม่ทานี้จะไหลผ่าน ตำบลทาเหนือ ตำบลแม่ทา ตำบลทาปลาดุก ผ่านเขตจังหวัดลำพูน และไหลลงสู่แม่น้ำปิง รวมระยะทางประมาณ 95 กิโลเมตร

3. ข้อมูลประชากร

ประชากรรวมทั้งตำบลมีประมาณ 1,363 ครัวเรือน มีจำนวนประชากรรวมทั้งสิ้น 4,539 คน เป็นชาย 2,327 คน หญิง 2,212 คน

4. การศึกษา/ศาสนา

นับถือศาสนาพุทธ

5. สุขภาพ/สาธารณสุข/โรค

มีสถานอนามัยประจำตำบล ถนนเข้าหมู่บ้านเป็นทางลาดยาง และมีระบบน้ำประปาทุกหมู่บ้าน

6. อาชีพ รายได้ ภาวะหนี้สิน

ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำการเกษตร ได้แก่ ทำนา ทำสวนและทำไร่ ชาวบ้านจะทำนาปีละครั้ง การทำไร่ส่วนใหญ่เป็นไร่ข้าวโพดฝักอ่อน โดยจะทำส่งโรงงานปีละ 5 ครั้ง คือช่วงหน้าฝน 2 ครั้งในฤดูร้อน และหน้าแล้ง 3 ครั้งในฤดูหนาว การทำสวน เช่น ปลูกกล้วย, มะม่วง, กล้วย, มะขาม และขนุน โดยเป็นการปลูกไว้เพื่อบริโภคและแปรรูปขาย ชาวบ้านจำนวนหนึ่งทำการเกษตรอินทรีย์ที่เน้นการพึ่งตนเองและไม่มีการใช้สารเคมีทุกขั้นตอน โดยมีการรวมกลุ่มภายใต้สหกรณ์การเกษตรแม่ทา นอกจากนี้ชาวบ้านยังนิยมเลี้ยงวัวขุน วัวนมและวัวพื้นบ้าน งานหัตถกรรม มีชาวบ้านส่วนหนึ่งตัดไม้ไผ่จากป่าใช้สอยมาสานตะกร้าและพัดขายหลังฤดูเพาะปลูก งานนอกภาคเกษตรของชุมชน ได้แก่ การรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่จังหวัดลำพูน และงานก่อสร้างในเขตอำเภอใกล้เคียง

7. วัฒนธรรม/ความเชื่อ

ถึงแม้ว่าจะมีคนหลากหลายชาติพันธุ์เข้ามาอยู่อาศัยในชุมชนแม่ทา แต่ได้เกิดการผสมผสานจนเป็นวัฒนธรรมที่กลมกลืนประเพณีและงานพิธีกรรมที่ชุมชนถือปฏิบัติมานาน ซึ่งผสมผสานความเชื่อแบบชาวพุทธและพราหมณ์ และช่วยดำรงสายใยความผูกพันของคนในชุมชนด้วยตนเอง รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ การขึ้นดาวตังสี่ (ชุมนุมเทวดา), พิธีสืบชะตาต่างๆ เช่น การเรียกขวัญ(ฮ้องขวัญ), การเลี้ยงผีขุนน้ำ, การเลี้ยงผีฝาย, การเลี้ยงผีต้นตระกูล เป็นต้น ประเพณีอื่นๆ คือ ประเพณีสงกรานต์, การदानก๋วยสลาก, ประเพณียี่เป็ง, การแห่ซ้อฟ้า และการฉลองปอยหลวง

8. กลุ่ม/องค์กร

การรวมกลุ่มทางสังคมตามวิถีดั้งเดิมของชุมชน เช่น กลุ่มเหมืองฝาย ซึ่งจะมีผู้นำทางธรรมชาติ คือ แก้วเหมือง, แก้วฝาย กลุ่มหมอมืองเป็นกลุ่มผู้รู้ ด้านยาสมุนไพรและการรักษาโรค ส่วนผู้นำทางพิธีกรรมอื่นๆ

ได้แก่ แก้ววัด, หมอผี เป็นต้น กลุ่มองค์กรที่รวมตัวกันเพื่อทำหน้าที่เฉพาะอย่าง คือ กลุ่มสหกรณ์การเกษตรยั่งยืน กลุ่มออมทรัพย์ ธนาคารข้าว กลุ่มไร่นาสวนผสม กลุ่มปุ๋ย กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน กลุ่มปลูกข้าวโพด ธนาคาร วัว-ควายเครือข่ายการจัดการทรัพยากร เป็นต้น

9. ประชาชน/ผู้รู้ชุมชน

- ด้านการจัดการทรัพยากร/ผู้รู้พรรณไม้/การพึ่งพิงใช้ประโยชน์จากป่า

ลำดับที่	รูปถ่าย	ชื่อ-นามสกุล	ภูมิปัญญา/องค์ความรู้
1		นายอนันต์ ดวงแก้วเรือน	การจัดการทรัพยากร
2		นายสวัสดิ์ สุขจันทร์	การจัดการทรัพยากร

10. การจัดการทรัพยากร (ดิน น้ำ ป่า)

10.1 การพึ่งพิงทรัพยากร

ชุมชนมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับทรัพยากรมาแต่อดีต ทั้งเก็บหาอาหาร สมุนไพร โดยเฉพาะการอาศัยน้ำจากป่าเพื่อทำการเกษตรและบริโภค ซึ่งชุมชน มีการจัดการน้ำในระบบเหมืองฝาย โดยจะมีแก้มือเป็นหัวหน้าในการดูแลและจะมีกฎระเบียบการใช้น้ำร่วมกันเมื่อสภาพป่าเสื่อมโทรมลงจากการทำสัมปทาน ปริมาณน้ำในลำห้วยสายสำคัญๆ ที่หล่อเลี้ยงไร่นาก็เริ่มเหือดแห้ง สิ่งนี้เป็นเหตุจูงใจให้ชุมชนต่อต้านการสัมปทานและเรียกร้องให้หยุดการตัดไม้บริเวณป่าต้นน้ำของชุมชน

รูปแบบการจัดการทรัพยากรของชุมชนตั้งแต่ พ.ศ. 2536 เริ่มจากการจัดตั้งองค์กรด้านป่าชุมชน และสร้างระเบียบการดูแลจัดการและใช้ประโยชน์จากป่า โดยใช้สภาตำบลเป็นกลไกประสานหลัก มีตัวแทนระดับหมู่บ้าน บ้านละ 15 คน ขึ้นมาเป็นกรรมการระดับตำบล

ช่วง ปี พ.ศ.2540-2541 ได้เกิดการกำหนดแนวเขตการจัดการที่ดินทั้งหมดให้ชัดเจนมากขึ้น โดยเป็นกระบวนการจัดทำแนวเขตที่คณะกรรมการป่าทั้งตำบลเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ มีการแบ่งพื้นที่ป่าเป็นป่าเพื่อการอนุรักษ์ ป่าเพื่อใช้สอย เมื่อขอบเขตป่าชุมชนชัดเจนในแผนที่แล้ว จึงมีกระบวนการสร้างการยอมรับและตกลงร่วมกับเจ้าหน้าที่อุทยานเตรียมการจนเจ้าหน้าที่ให้การยอมรับในแนวเขตที่ชาวบ้านกำหนด และยืนยันจะปรับแนวเขตอุทยานอีกครั้งก่อนมีการประกาศจัดตั้งในราชกฤษฎีกาเบกษาปัจจุบันชุมชนยังคงรูปแบบการจัดการน้ำในระบบเหมืองฝายเพื่อผันน้ำและแบ่งปันน้ำในพื้นที่เกษตร นอกจากนี้ทุกครัวเรือนยังใช้น้ำผ่านระบบประปาภูเขา มีโรงงานผลิตน้ำดื่มตั้งอยู่ที่หมู่ 4 บ้านห้วยทราย ชุมชนยังมีกฎเกณฑ์ร่วมกันในการใช้ทรัพยากร เช่น ไม้, หน่อไม้, ผักป่า แมลงและของป่า อื่นๆ

10.2 พัฒนาการในการจัดการป่าของชุมชนตำบลแม่ทา

พ.ศ. 2400 - 2500

- รัฐประกาศพื้นที่ป่าเป็นป่าสงวนแห่งชาติขุนทา
- รัฐเปิดให้มีการสัมปทานไม้สัก ไม้หอม นรทไฟ และไม้พินโรงบมไวยาสูบ โดยชุมชนได้ร้องขอ บริษัททำไม้ให้งดเว้นการตัดไม้บริเวณป่าต้นน้ำห้วยแม่บอน
- ชาวบ้านเปลี่ยนจากการปลูกถั่วลิสงมาเป็นยาสูบ และใช้สารเคมีมากขึ้น

พ.ศ. 2500 – 2530

- ชุมชนยังมีการจัดการป่าตามวิถีวัฒนธรรมและความเชื่อ มีรูปแบบการจัดการน้ำภายใต้ระบบเหมืองฝาย
- มีการส่งเสริมให้ปลูกข้าวโพดฝักอ่อนในพื้นที่ ทำให้เกิดการบุกรุกป่าเพื่อถือครองพื้นที่ทำการเกษตรมากขึ้น
- มีการสร้างโรงบมในชุมชน ทำให้ต้องตัดไม้จากป่ามากขึ้นเพื่อเป็นเชื้อเพลิง

พ.ศ. 2530 - 2537

- มีการเตรียมประกาศอุทยานแห่งชาติแม่ตะไคร้
- ชาวบ้านและกรรมการหมู่บ้านเริ่มพูดคุยถึงปัญหาความแห้งแล้งและต้องการดูแลป่า มีการตั้งคณะกรรมการป่าของตำบลและหมู่บ้าน และกฎระเบียบในการดูแลและใช้ประโยชน์จากป่า โดยการสนับสนุนกระบวนการของมูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ
- เข้าร่วมกับกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ เพื่อผลักดันนโยบาย

พ.ศ. 2540

- ชุมชนสร้างเวทีต่อรองเรื่องแนวเขตกับอุทยานแห่งชาติแม่ตะไคร้ซึ่งเตรียมประกาศผ่านเวทีประชาพิจารณ์ โดยเฉพาะเรื่องพื้นที่ทำกินและพื้นที่ป่าใช้สอย อุทยานฯ ยอมรับ แต่ยังไม่มีการขุดอย่างเป็นทางการจนกระทั่งปัจจุบัน

พ.ศ. 2546

- มีการทบทวนประสบการณ์การทำงาน 10 ปี และตั้ง “เครือข่ายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติตำบลแม่ทา”

ยกรธรรมชาติตำบลแม่ทา”

พ.ศ. 2547

- ขยายการทำงานครอบคลุมตำบลทาเหนือโดยได้รับเงินทุนสนับสนุนการดำเนินงานจาก UNDP เป็นระยะเวลา 2 ปี และดำเนินงานภายใต้ “เครือข่ายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำทา (ตอนบน)”

10.3 รูปแบบการจัดการป่า

ปัจจุบันแต่ละหมู่บ้านจะมีคณะกรรมการป่าชุมชน 15-18 คน โดยมีโครงสร้าง คือ ประธาน รองประธาน เลขานุการ เหรัญญิก และกรรมการ กรรมการป่าจะมีบทบาทหลักในการประสานงานรณรงค์สร้างจิตสำนึกให้คนในชุมชน และการพิจารณาอนุมัติเมื่อมีการขอใช้ไม้ในป่าโดยจะมีแบบฟอร์มให้เขียนรายละเอียดการขอใช้ไม้แล้วส่งกับคณะกรรมการเพื่อพิจารณาในการประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน คณะกรรมการป่าแต่ละหมู่บ้านจะร่วมเป็นกรรมการป่าระดับตำบล ซึ่งจะมีการประชุมร่วมกันเป็นประจำทุก 3 เดือน เพื่อพูดคุยถึงความก้าวหน้าของงานและแผนการดำเนินงานในแต่ละช่วงกฎระเบียบเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากป่าของแต่ละหมู่บ้านจะมีหมวดหลักคล้ายๆ กัน กล่าวคือ มีหมวดที่เกี่ยวกับการขอใช้ไม้ ซึ่งจะไม่มีการตัดไม้เพื่อขายแต่เพื่อการใช้สอยในชุมชนเท่านั้น นอกจากนี้มีข้อกำหนดการตัดไม้ฟัน มีข้อที่เกี่ยวกับไฟป่า การห้ามแผ้วถางพื้นที่ป่า ส่วนที่แตกต่างกัน คือจำนวนต้นไม้ที่อนุญาตให้ตัดได้ต่อครัวเรือนในแต่ละหมู่บ้านจะต่างกันบ้าง รวมทั้งค่าธรรมเนียม การใช้ไม้ซึ่งแต่ละหมู่บ้านกำหนดไว้เหมือนและต่างกันบ้าง เช่น หมู่ 2,3 กำหนดให้ผู้ขอใช้ไม้ต้องจ่ายค่าธรรมเนียม คนละ 100 บาทเข้ากองทุนป่าชุมชนและต้องจ่ายค่าตอบแทนให้คณะกรรมการ 2 คนที่ออกไปตรวจและทำเครื่องหมายบนต้นไม้อีกคนละ 50 บาท การฝ่าฝืนกฎระเบียบจะมีการปรับและนำเงินเข้ากองทุนป่าชุมชน

10.4 กิจกรรมเกี่ยวกับการจัดการป่า

- การป้องกัน และฟื้นฟู การทำแนวกันไฟและป้องกันไฟป่าในช่วงหน้าแล้ง นอกจากนี้มีการเดินตรวจป่า 2 ช่วง คือ ช่วงต้นหน้าฝน และปลายหน้าฝน
- การใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน เน้นการใช้ภายใต้กฎระเบียบอย่างเคร่งครัดโดยเฉพาะอย่างยิ่งการตัดไม้ อย่างไรก็ตามทรัพยากรอื่นๆ ที่ชุมชนใช้ประโยชน์ เช่น หน่อไม้ หรือการปล่อยวัวในป่านั้นยังไม่มีมาตรการในการควบคุมอย่างชัดเจน ทั้งนี้ชุมชนเห็นความจำเป็นในการศึกษาข้อมูลเพื่อเปรียบเทียบความเปลี่ยนแปลงและตรวจสอบผลกระทบต่อสภาพป่าและจะนำข้อมูลดังกล่าวมาวางแผนการใช้ประโยชน์ที่เหมาะสมและสร้างความตระหนักกับคนในชุมชนต่อไป
- การติดตามการจัดการป่า ชุมชนได้เริ่มจัดทำข้อมูลเพื่อติดตามสภาพป่า ตั้งแต่ปี พ.ศ.2547-2548 โดยการสำรวจแปลงสำรวจในบริเวณป่าชุมชนใช้สอย และกำลังอยู่ในช่วงสรุปวิเคราะห์ผลการศึกษา
- การพัฒนาเครือข่าย เนื่องจากชุมชนมีกระบวนการจัดการพร้อมกันทั้งตำบล ความก้าวหน้าและกลไกการจัดการในแต่ละชุมชน โดยเฉพาะหมู่ที่ 1-5 นั้น ถือได้ว่ามีความใกล้เคียงกัน ปัจจุบันชุมชนมีการขยายเครือข่ายครอบคลุมไปถึงตำบลทาเหนือซึ่งอยู่ตอนเหนือของลำน้ำแม่ทา ซึ่งดำเนินการในนามเครือข่ายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำทาตอนบน โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณจาก UNDP เป้าหมายของการดำเนินงาน เครือข่ายในปัจจุบัน คือ การสร้างรูปธรรมการจัดการป่าและทรัพยากรในทุกๆ หมู่บ้านกล่าวคือ สร้างความเข้มแข็งของกลุ่มกรรมการป่า สร้างกฎระเบียบ ข้อตกลงในการใช้ประโยชน์ซึ่งเป็นที่ยอมรับร่วมกัน และพัฒนาระบบข้อมูลที่จะนำมาพิจารณาวางแผนการจัดการป่าให้สอดคล้องกับพื้นที่

10.5 ทิศทางและแนวทางการจัดการในอนาคต

- ศึกษาและพัฒนาระบบข้อมูลให้ต่อเนื่องเพื่อนำข้อมูลมาประกอบการตัดสินใจ และรณรงค์ภายในภายนอก รวมทั้งผลิตสื่อหลากหลายรูปแบบเพื่อเผยแพร่และรณรงค์
- ทำแผนการจัดการป่าทุกหมู่บ้านโดยทุกหมู่บ้านจะต้องเสนอแผนการดำเนินงานหรือความต้องการขึ้นมายังคณะกรรมการเครือข่าย
- เสริมคนทำงานและแกนนำในด้านการถ่ายทอดความรู้ให้ข้อมูลเพิ่มและเสริมความเข้าใจคณะกรรมการป่าในเรื่องบทบาทหน้าที่ เป็นต้น
- พัฒนาระบบสวัสดิการที่จะช่วยเสริมกำลังใจแก่คนทำงาน
- พัฒนาข้อบัญญัติตำบลในการดูแลและจัดการทรัพยากรร่วมกันทั้งตำบล